

Spis treści

Od Autora	11
1. WPROWADZENIE	13
1.1. Definicje niektórych pojęć procesów tarcia i zużycia	17
1.2. Współczesne kierunki rozwoju nauki o tarcia, smarowaniu i używaniu maszyn	20
2. PODSTAWY BUDOWY CIAŁ STAŁYCH I PŁYNÓW	23
2.1. Wiązania między atomami.....	30
2.1.1. Wiązanie kowalencyjne	30
2.1.2. Wiązanie jonowe.....	34
2.1.3. Wiązanie koordynacyjne.....	37
2.1.4. Wiązanie wodorowe.....	38
2.1.5. Wiązanie metaliczne	39
2.2. Siły międzycząsteczkowe	48
2.2.1. Siły dyspersyjne	49
2.2.2. Siły konformacyjne	50
2.2.3. Siły orientacyjne	52
2.2.4. Siły indukcyjne	54
2.3. Siły spójności	57
3. WARSTWA WIERZCHNIA	63
3.1. Warstwa wierzchnia elementów maszyn	63
3.2. Modele budowy warstwy wierzchniej	69
3.3. Parametry opisujące stan warstwy wierzchniej	75
3.4. Powierzchnia ciał stałych i płynów.....	78
3.5. Własności geometryczne powierzchni ciał stałych.....	84
3.5.1. Falistość powierzchni	86
3.5.2. Chropowatość powierzchni	86
3.5.3. Nośność powierzchni	89
3.6. Własności energetyczne powierzchni ciał stałych.....	94
3.6.1. Rodzaje powierzchni ciał stałych	94
3.6.2. Własności powierzchni ciał stałych	96
3.6.3 Zależność między energią powierzchniową a twardością	99
3.7. Metody badania stanu warstwy wierzchniej.....	102
3.7.1. Metody badania geometrii powierzchni	102
3.7.2. Metody badania stanu energetycznego powierzchni	107
3.7.3 Zwilżalność ciał stałych przez ciecz	110
3.7.4. Praca adhezji (zwilżania)	115
3.7.5. Ciepło zwilżania	116
3.7.6. Metoda wyznaczania kąta zwilżania	116

3.8.	Metody badania stanu stref podpowierzchniowych warstwy wierzchniej	118
3.8.1.	Metody badania naprężeń własnych w warstwie wierzchniej	118
3.8.2.	Metoda badania umocnienia metali warstwy wierzchniej	136
3.8.3.	Metody badania zmian strukturalnych materiału warstwy wierzchniej	139
3.8.4.	Metoda badania fragmentacji krystalitów warstwy wierzchniej...	146
3.8.5.	Metoda badania teksturowania warstwy wierzchniej	149
3.8.6.	Metody badania wad materiału warstwy wierzchniej	151
4.	TARCIE	153
4.1.	Tarcie ciał stałych	157
4.1.1.	Tarcie spoczynkowe (statyczne) ciał stałych	158
4.1.2.	Tarcie ruchowe (kinetyczne) ciał stałych	160
4.1.3.	Tarcie ślizgowe	160
4.1.4.	Tarcie toczne	160
4.1.5.	Hipotezy tarcia suchego ciał stałych	162
4.1.5.1.	Mechaniczne teorie tarcia suchego	163
4.1.5.2.	Adhezyjne teorie tarcia suchego	171
4.1.5.3.	Adhezyjno-mechaniczna teoria tarcia suchego	175
4.1.6.	Zjawiska w strefie kontaktu ciało stałe–ciało stałe	179
4.1.6.1.	Adhezja	179
4.1.6.2.	Zjawiska adhezyjno-dekohezyjne	180
4.1.7.	Tarcie monokryształów	184
4.1.7.1.	Kryształy o więzi metalicznej	186
4.1.7.2.	Kryształy o więzi jonowej.....	188
4.1.7.3.	Kryształy o więzi kowalentnej	189
4.1.8.	Tarcie wewnętrzne ciał stałych. Smary stałe	190
4.1.8.1.	Budowa i tarcie wewnętrzne smarów stałych	190
4.1.9.	Rodzaje smarów stałych i teorie ich oddziaływania	194
4.1.9.1.	Zastosowanie smarów stałych.....	197
4.1.9.2.	Grafit i dwusiarczek molibdenu	197
4.1.9.3.	Miękkie metale.....	199
4.1.9.4.	Polimery niskotarciowe.....	199
5.	TARCIE GRANICZNE	201
5.1.	Adsorpcja i chemisorpcja	201
5.1.1.	Formalny i fenomenologiczny zapis adsorpcji	203
5.1.2.	Wpływ różnych czynników na proces adsorpcji i chemisorpcji ..	206
5.1.3.	Adsorpcja z roztworu	210
5.1.4.	Jednocząsteczkowe warstewki substancji nierozpuszczalnych na powierzchni cieczy	212
5.2.	Warstwa graniczna i tarcie graniczne	214
5.2.1.	Ogólna charakterystyka warstwy granicznej i tarcia granicznego	214
5.2.2.	Badania granicznej warstwy smarującej	215

5.2.3. Modele warstwy granicznej	219
5.2.4. Własności warstwy granicznej	232
5.2.5. Metody badań własności warstwy granicznej	235
5.2.6. Modele tarcia granicznego.....	236
5.3. Smarność	248
5.3.1. Eksperymentalna weryfikacja smerności	251
5.3.2. Pomiar trwałości warstwy granicznej.....	256
5.3.2.1. Zużyciowa interpretacja pomiarów wytrzymałości warstwy granicznej	259
5.3.2.2. Energetyczna interpretacja trwałości warstwy	262
5.3.3. Smarność w ujęciu termodynamicznym.....	271
5.3.4. Zależność między budową chemiczną substancji smarujących a ich zdolnością sorpcyjną	273
5.3.5. Dodatki zwiększające smarność	275
5.3.5.1. Związki tlenowe	276
5.3.5.2. Związki siarkowe.....	276
5.3.5.3. Związki chlorowe	281
5.3.5.4. Związki fosforowe.....	281
5.3.5.5. Związki siarkowo-chlorowe	282
5.3.5.6. Związki chlorowo-fosforowe.....	282
5.3.5.7. Związki siarkowo-fosforowe.....	282
5.3.5.8. Inne rodzaje dodatków smarnościowych.....	283
6. TARCIE PŁYNNE	285
6.1. Substancje smarujące i ich charakterystyki	285
6.2. Własności reologiczne ciekłych substancji smarnych.....	293
6.2.1. Ciecze newtonowskie i nienewtonowskie	293
6.2.2. Lepkość cieczy i jej miary	297
6.2.2.1. Pomiar lepkości.....	301
6.2.2.2. Zależność lepkości od ciśnienia	306
6.2.2.3. Zależność lepkości od temperatury	309
6.2.2.4. Zależność lepkości olejów od ich budowy chemicznej	317
6.2.2.5. Lepkość mieszanin	319
6.2.2.6. Lepkość emulsji i zawiesin	321
6.2.2.7. Lepkość olejów zapowietrzonych	321
6.2.2.8. Mechaniczna degradacja dodatków polimerowych (ściananie polimerów)	322
6.2.3. Gęstość cieczy smarujących	328
6.2.4. Własności niskotemperaturowe substancji smarujących	330
6.2.5. Skład frakcyjny produktów naftowych	331
6.2.6. Zapłon i palenie się produktów naftowych	331
6.3. Smarowanie hydrodynamiczne.....	334
6.4. Podstawowe równania tarcia płynnego	336
6.4.1. Równanie Naviera–Stokesa	337

6.4.2. Uogólnione równanie Reynoldsa	341
6.4.3. Równania przepływu i ścinania	349
6.4.4. Równanie energii	351
6.4.5. Równanie stanu	357
6.5. Metody rozwiązywania równań Reynoldsa smarowania hydrodynamicznego	358
6.5.1. Metoda analityczna	358
6.5.2. Metoda numeryczna	360
6.5.3. Metody analogowe	361
6.5.4. Wyniki analizy smarowania hydrodynamicznego	365
6.6. Łożyska poprzeczne i wzdłużne smarowane hydrodynamicznie	369
6.6.1. Łożyska poprzeczne jednowymiarowe	369
6.6.2. Łożysko nieskończenie krótkie, którego długości dążą do zera	381
6.6.3. Łożysko z niepełną panwią	383
6.6.4. Łożysko ściśle pasowane	385
6.6.5. Łożysko z pływającym pierścieniem	386
6.6.6. Łożysko porowate	389
6.6.7. Łożyska wzdłużne jednowymiarowe	392
6.7. Smarowanie hydrostatyczne	398
6.7.1. Zasada smarowania hydrostatycznego	398
6.7.2. Łożysko ślizgowe poprzeczne	403
6.7.3. Łożysko ślizgowe wzdłużne	410
6.8. Smarowanie gazodynamiczne	414
6.9. Smarowanie gazostatyczne	420
6.10. Smarowanie elastohydrodynamiczne	426
6.10.1. Zasada smarowania elastohydrodynamicznego	426
6.10.2. Geometria styku kontaktowego	427
6.10.3. Smarowanie hydrodynamiczne obszaru styku skoncentrowanego	430
6.10.4. Elastohydrodynamiczna teoria smarowania	432
6.10.5. Analiza wymiarowa smarowania elastohydrodynamicznego	433
6.10.6. Elastohydrodynamiczne smarowanie przekładni zębatych ..	444
7. TARCIE MIESZANE	451
7.1. Charakterystyka tarcia mieszanego	451
7.2. Teorie tarcia mieszanego	452
7.2.1. Modele tarcia mieszanego	459
7.3. Wpływ obciążenia normalnego na wartość siły tarcia mieszanego ..	467
7.4. Wpływ lepkości substancji smarującej na wartość siły tarcia mieszanego ..	468
7.5. Wpływ ilości oleju na wartość siły tarcia mieszanego	468
7.6. Wpływ własności powierzchni na wartość siły tarcia mieszanego ..	469
7.7. Wpływ czasu styku mikroobszarów na wartość siły tarcia mieszanego ...	471
7.8. Praca tarcia mieszanego zamieniana na ciepło	472

7.9. Przykłady zastosowania teorii tarcia mieszanego do analizy wybranych obszarów tribologicznych	473
7.9.1. Cylinder o powierzchni chropowatej współpracującej z płaszczyzną	473
7.9.2. Łożysko poprzeczne	475
8. ZUŻYWANIE MASZYN NA SKUTEK TARCIA	477
8.1. Modele tribologiczne	477
8.2. Zużywanie ściernie	480
8.3. Zużycie adhezyjne	487
8.4. Scuffing	490
8.5. Zużywanie przez utlenianie	491
8.6. Zużywanie zmęczeniowe.....	494
8.6.1. Zużywanie przez łuszczenie (spalling)	497
8.6.2. Pitting.....	498
8.7. Fretting.....	499
8.8. Miary wartości zużycia i odporności na zużycie tribologiczne	500
8.9. Procesy tribologiczne w stawach człowieka	502
9. METODY BADANIA SIŁY TARCIA I ZUŻYCIA WARSTWY WIERZCHNIEJ ELEMENTÓW MASZYN	507
9.1. Metody pomiaru siły i momentu tarcia	508
9.1.1. Czujniki piezoelektryczne	520
9.2. Metody pomiaru temperatury w obszarach tarcia.....	524
9.2.1. Rezystory termometryczne	525
9.2.2. Termistory	526
9.2.3. Termoelementy (termopary)	527
9.2.4. Pomiary temperatury na podstawie zmian rezystancji	528
9.2.5. Pomiary siły termoelektrycznej termoelementów.....	529
9.2.6. Wychyłowe metody pomiaru siły termoelektrycznej	529
9.2.7. Kompensacyjne metody pomiaru siły termoelektrycznej ...	531
9.2.8. Analiza błędów przy pomiarze temperatury warstwy wierzchniej za pomocą termoelementów	532
9.2.9. Pomiar temperatury obszarów tribologicznych za pomocą kryptonatów	533
9.2.10. Pomiar temperatury za pomocą wskaźników temperatury i termowizji.....	535
9.3. Ilościowe metody badania zużycia tribologicznego	536
9.3.1. Pomiary zużycia metodą wagową	536
9.3.2. Pomiary zużycia metodą metryczną.....	537
9.3.3. Pomiary zużycia metodą profilografowania.....	537
9.3.4. Pomiary zużycia metodą sztucznych baz	538
9.3.5. Pomiar zużycia za pomocą pneumatycznego pomiaru mikrometrycznego	542
9.3.6. Pomiar zużycia za pomocą czujników zegarowych	545

9.3.7.	Pomiar zużycia za pomocą dynamometrów puszkowych	545
9.3.8.	Pomiar zużycia za pomocą czujników indukcyjnych.....	546
9.3.9.	Pomiar zużycia za pomocą tensometrów.....	547
9.3.10.	Pomiar zużycia za pomocą izotopów promieniotwórczych .	547
9.3.11.	Metody wprowadzania znaczników promieniotwórczych do badanych elementów.....	549
9.3.12.	Metody pomiaru aktywności produktów zużycia.....	557
10.	SYSTEMY BADAŃ TRIBOLOGICZNYCH	561
10.1.	Charakterystyki urządzeń do badań tribologicznych.....	567
11.	PLANOWANIE EKSPERYMENTALNYCH BADAŃ	
	TARCIA I ZUŻYCIA	595
11.1.	Podstawowe układy eksperymentalne i ich klasyfikacja.....	596
11.1.1.	Układ kompletnej randomizacji	596
11.1.2.	Bloki kompletnie zrandomizowane.....	598
11.1.3.	Kwadrat łaciński.....	599
11.2.	Doświadczenia czynnikowe	602
11.3.	Estymacja wartości średniej dla populacji generalnej na podstawie wyników badań próby	603
11.4.	Wnioskowanie statystyczne na podstawie parametrycznych testów istotności	606
11.4.1.	Test dla dwóch średnich.....	607
11.5.	Test analizy wariancji dla wielu średnich	609
11.6.	Test zgodności χ^2	611
11.7.	Test zgodności λ Kołmogorowa.....	612
11.8.	Model analizy korelacji dla dwóch cech	615
11.9.	Estymacja funkcji regresji dla dwóch zmiennych.....	618
	Zakończenie	625
	Literatura	627